

IL-FESTI MALTIN

TERMINOLOGIJA U TAGħrif ieħor

DWAR L-ARMAR TA' ġOL-KNISJA

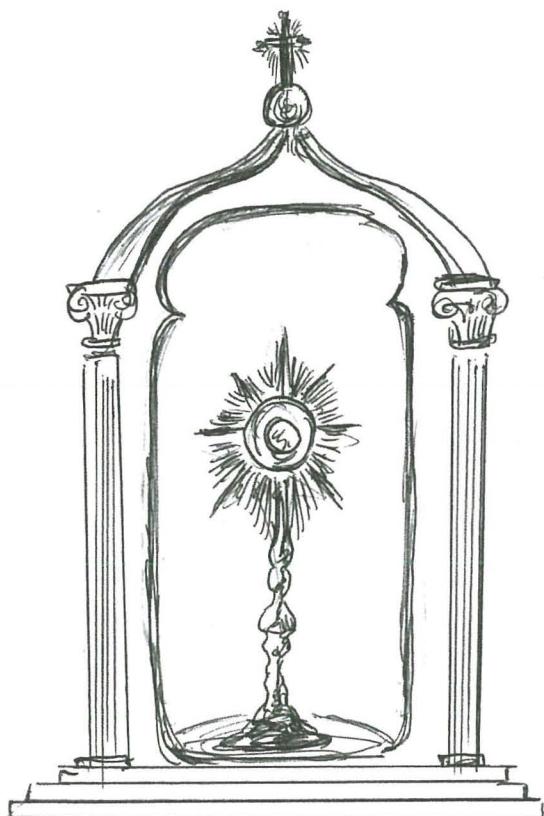
Saviour Camilleri

Disinji ta' Pio Mangion

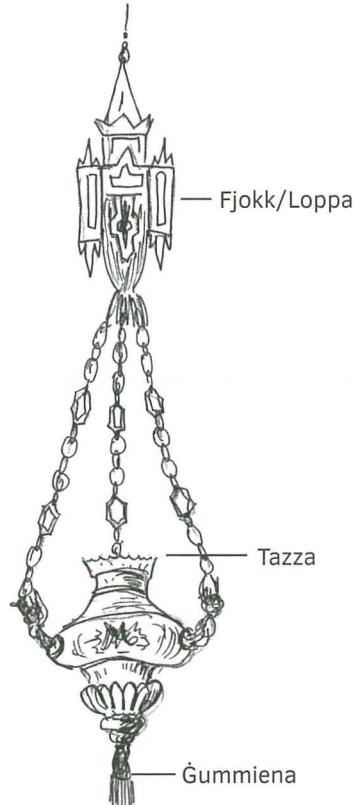
L-aħħar artiklu li rajna kien dak tal-ħruġ tal-vara min-niċċa. Dan ma jfissirx li l-knisja tkun intramat minn kollox jew sal-inqas dettall. Anzi jkun għad baqa' l-aħjar tiżżeen jew ornamenti rikki u ta' għożża. U proprju għalhekk jitħallew għall-aħħar, u biex lanqas idumu fl-idejn. Ngħidu aħna, fided u drapp rikk bħal dvalji rrakkmati bid-deheb, wieħed isibhom fuq mensoli jew artali li dan l-artiklu se jittratta.

L-artali fil-biċċa l-kbira jkunu tal-irħam. Qiegħed nirreferi għall-arta ta' qabel ir-riforma liturġika fejn barra l-mensla/mejda, fuqha nsibu żewġ livelli fejn jitpoġġew il-gandlieri. Ta' fuq nett jew l-ewwel xkaffa jinramaw 'il-prima' (sett gandlieri li nirreferu għalihom bħala 'tal-prima'). Taħthom, xkaffa oħra li tissejjah tas-'sekonda' (sett gandlieri oħra li nirreferu għalihom bħala 'tas-sekonda' – għax iżgħar fid-daq). Dawn il-gandlieri jistgħu jkunu tal-fidda, tal-metall

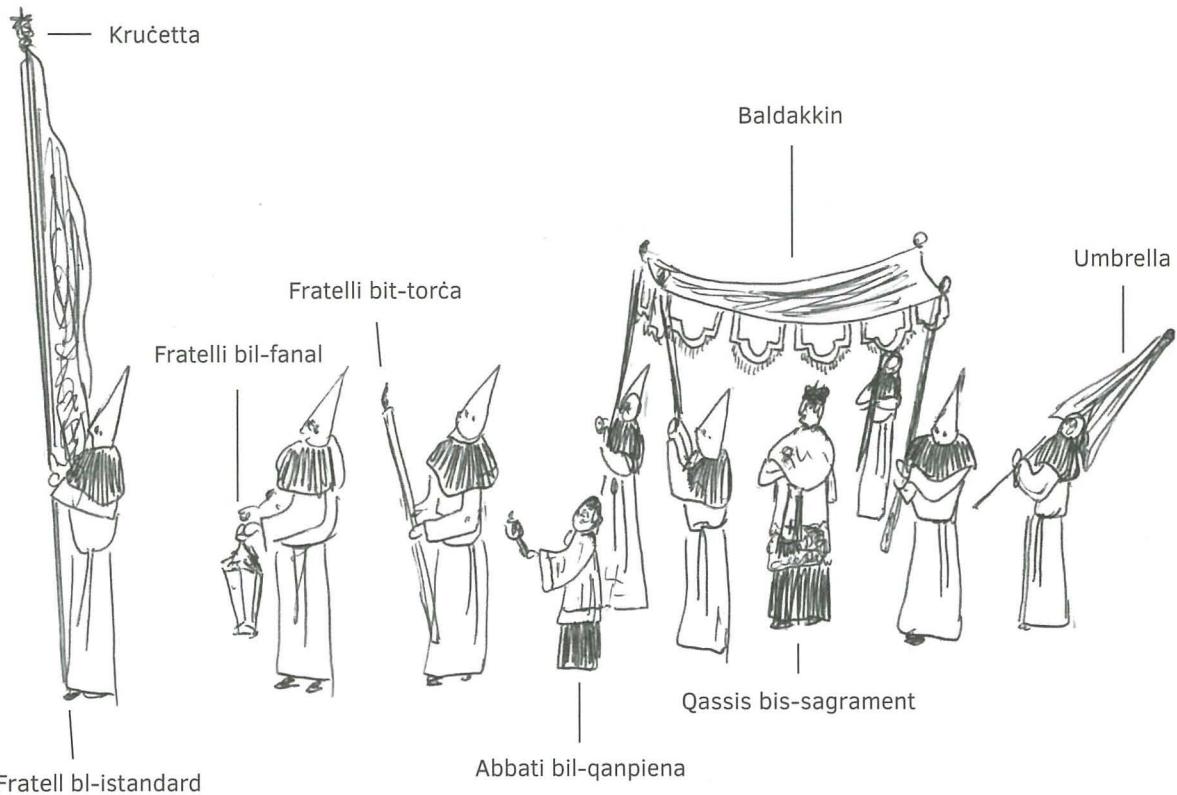
jew injam. Ix-xama' tagħihom – xi knejjes jippreferu – li jkun twil li jwassal aktar min-nofs il-kwadru tal-arta u oħrajn dal-aħħar ipreferew li jagħmluh baxx. Biex jintlaħaq, is-sagristan juža l-lastha twila li tinstilet għal-jejn lejn it-tarf fuq nett, b'qasma fin-nofs tar-ras tagħha fejn is-sagristan idaħħal il-kandilett (ftila żgħira bix-xama' magħħa) biex jixgħel ix-xama' u stuta (speċi ta' lenbut maqlub) biex jitfih.

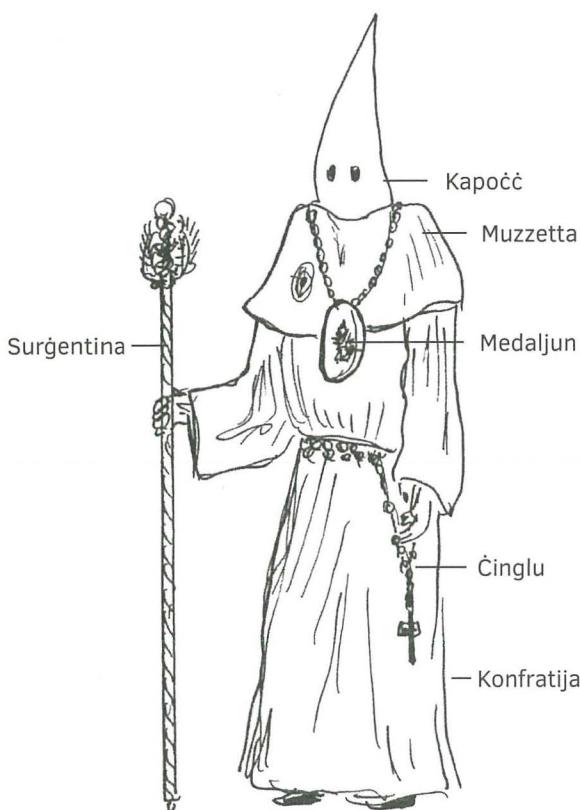
Il-ġilandra

Il-lampier

Il-vjatku

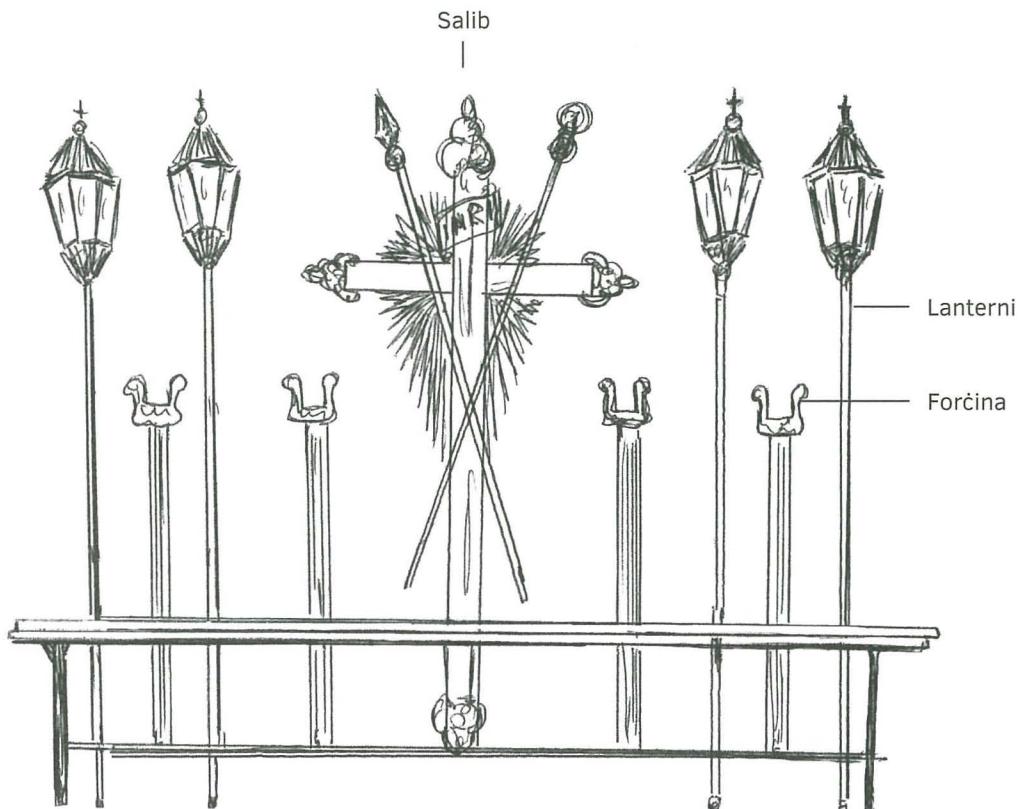
Il-fratell

Dawn ix-xemgħat twal kien ikollhom ġo fihom xemgħa oħra, ngħidulha tal-konsum. Għax kienet din ix-xemgħa ta' gewwa li kienet tiġi kkonsmata, b'molla taħħha, li waqt li tkun qed tinħela, il-molla timbottaha 'l fuq u allura minn barra x-xemgħa ma kienet tidher qatt li qed tinħela. Meta mbagħad tintefha jew wara s-servizz fil-knisja, is-sagristan kien jieħu ħsieb idurhom u jerġa' jimliehom. Daż-żmien qed ikunu bież-żejt, waqt li oħrajn issa qalbuhom għad-dawl elettriku.

Taħt il-gandlieri, għandek mnejn issib skannell. Din hija injama/tavlozza li jkollha gwarniċa tar-ram jew kument indurat fejn il-baži tikber biex ikun hemm wisa' aktar għall-gandlieri. Fin-nofs, naturalment, jintrama s-salib. Iż-żda, f'xi nħawi, fil-festi speċjali marbuta mal-adorazzjoni tas-Sagament, ngħidu aħna l-kwaranturi (erbgħin siegħha ta' adorazzjoni), flok is-salib tintrama l-ġilandra (speci ta' tabernaklu għoli bil-bieba ddur). F'dan il-post jitqiegħed is-Sagament espost għall-qima tal-fidili.

Imbagħad fil-prima, bejn kull għandier titqiegħed figura ta' apostlu jew figura biblika. Fis-sekonda jitqiegħdu fjuretti tal-ganutell flok figur. Ta' min jgħid li l-għandieri tas-sekonda, bħala regola, ma jintrawwx fil-festi prinċipali, iż-żda fil-festa tal-qaddis/a li lilu/lilha jkun iddedikat l-artal. Minflokhom, jitqiegħdu żewġ għandieri żgħhar bix-xemgħat.

Meta niġu għall-mensla, din aktarxi li fin-nofs tagħħha, imnaqqxa fl-irħama tal-wiċċ, ikollha relikwa tal-qaddis/a li jkun/tkun il-patrun/a tal-artal.

Il-bankun

Issa niġu għat-trieħi (sing. terħa) tal-artał. Fil-festi prinċipali l-aktar fil-festa tat-titular dawn jinbidlu u jieħdu din l-ordni: ikun hemm waħda sempliċi taħt nett, oħra tissejja ġu 'tal-poker' u s-sopra dvalja fuq kollox li tkun ta' aħmar sabiħ tal-bellus irrakkemmata bid-deheb. Fuq is-sopra dvalja mbagħad titpoġġa selofejn biex ir-ruttam tax-xama' li jaqa', ma jagħmlu ħsara lid-drapp fin u rikk. Fuq il-mensla/mejda jitqiegħdu l-'karti tal-glorja'.

L-artał jispiċċa b'tarġa jew aktar fejn jinfirex tapit tal-festa li jgħatti dawn it-tarġiet. Maġenb l-artał tinsab gradenzina li din ukoll ikollha terha pariġġ l-artał b'messal fuq leġju, par impullozzi u plattin taħtha.

Faċċata tal-artał jiddendel lampier bi fjokk tal-festa flok dak ta' kuljum. Il-ġummiena tiżdied ukoll. Fejn titpoġġa x-xemgħa tissejja ġu it-tazza li wkoll tkun tal-okkażjoni.

Issa jekk l-artał barra l-kwadru, ikollu l-istatwa tiegħu, maġenb jew biswit l-artał insibu standard u surġentina. Imbagħad, maqtugħ għalihi, bankun, li mhux bilfors ikun ħdejn l-artał imma aktarx ikun fil-korsija. Fih insibu post fejn jitqiegħed salib u lanterna fuq kull ġenb li jingārru fil-purċissjoni kif ukoll lasti u erba' frieċen (sing. forċina).

L-istandard għandu din id-deskrizzjoni: lasta u kruċċetta li tidħol fil-lasta fuq, il-bandiera bil-burdura u frenża taħt il-burdura li fin-nofs ikollha stemma; speċi ta' distintiv li jirrappreżenta l-artał. Fejn titpoġġa l-istandard tissejja ġu l-iskazza li tkun ħierġa minn mal-hajt u tispicċa b'bokkin fejn fiha jiddaħħal l-istandard.

Is-surġentina hija bħal bastun/ħatar bil-profil tal-artał jew l-istatwa fir-ras tagħha u tkun tal-fidda. Din tkun f'idejn fratell li jkollu l-inkarigu li jieħu ħsieb il-fratelli waqt il-purċissjoni.

IL-FRATELLANZA

Il-fratellanza tagħmel parti mill-organizzazzjoni tal-artał. Fi fratellanza jistgħu jixxierku magħha kemm fratelli (irġiel) kif ukoll konsorelli (fratelli nisa). Kelma magħżula għal dan il-għan ngħidu: ipprofessaw (issieħbu bħala fratelli ġoddha). Huma jkollhom kemm xi drittijiet u kemm dmirijiet. Driftijiet jistgħu jkunu bħal; li l-fratellanza tagħmel bi spejjeż tagħha stess il-funerali tal-fratelli u li jindifnu fiz-zuntier tal-fratellanza. Dmirijiet, barra li jieħdu sehem fil-

laqgħat u l-purċissjonijiet, dawn jaqdu fil-missjoni tal-fratellanza. Ngħidu aħna, jekk tkun fratellanza tal-'karită', mela mill-fratelli jkun mitlub, li jgħinu nies u familji fil-bżonn b'kull mod, kemm jekk ikun ġbir ta' flus jew tqassim ta' oġġetti. Fratellanza oħra hi dik tas-Sagament. Dawn jieħdu ħsieb li jgħinu fit-twassil tas-sagament tat-tqarbin lil kull min jeħtieġu, bħalma huma l-anzjani, il-morda u l-moribondi; ma jonqsux li jżuru l-morda fi djar u fi djar tal-anzjani;

jagħmlulhom laqqħat apposta għalihom u ma jonsux ħarġiet ta' rikreazzjoni. Dan il-qasam illum jissejjah 'Djakonija'. Illum – bħalma nafu – hawn lajči li jissejħu ministri tat-tqarbin li jmorru jqarbnu huma stess fid-djar u li xorta jistgħu jkunu fratelli wkoll.

Għall-moribondi, dari kien hemm il-vjatku li jkun liema ħin ikun, saħansitra billejl, jitwassal lilhom is-sagament tat-tqarbin. Tista' tgħid il-vjatku kien jieħu l-istess forma ta' purċijsjoni oħra kwalunkwe. Il-fratelli kien mistenni minnhom li jieħdu sehem flimkien mal-abbatini u l-qassis. Filwaqt li l-abbatini jieħdu f'idhom fanali tal-id u qanpiena biex tħabbar il-miġja tal-vjatku, il-fratelli jitqassmu... min iżomm l-iandard, oħrajn torċi, min iżomm it-tużell, ieħor umbrella u erbgħa oħra bil-baldakkin. Il-qassis ikun taħt il-baldakkin bis-sagament. Dari

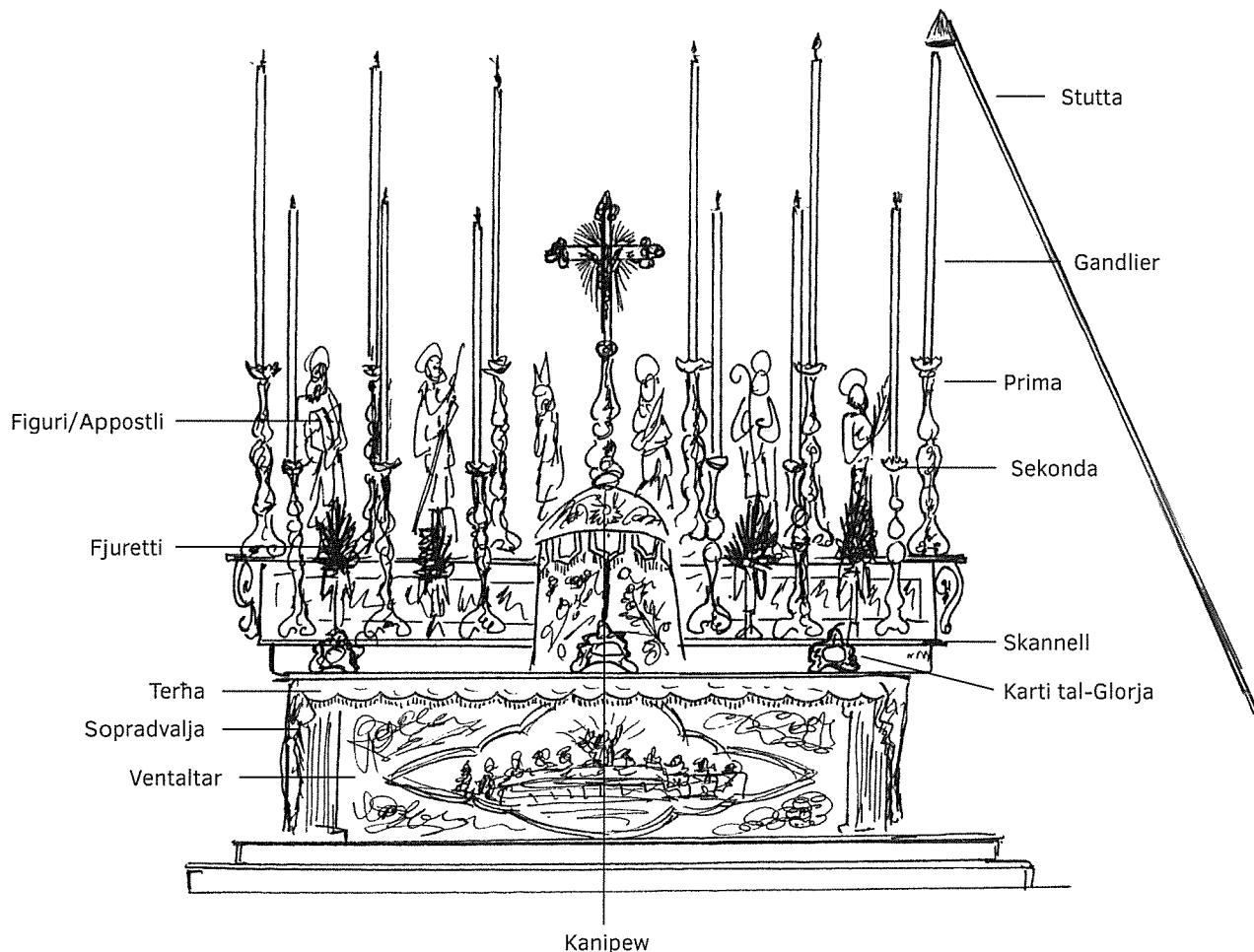
l-qassis kien juža s-suġġetta. Malli l-vjatku jasal qrib, sakemm il-qassis joħroġ minn taħt il-baldakkin sad-dar tal-agonizzant, kien jiġi akkumpanjat minn wieħed iż-żomm umbrella (baldakkin żgħir) fuqu. Għalkemm il-vjatku tista' tgħid inqata' minn ħafna postijiet, f'xi nħawi baqa' jsir u dan isir nhar l-ewwel Hadd fuq il-Għid il-Kbir.

L-ilbies tal-fratelli u l-konsorelli kien jikkonsisti minn konfratija bajda, muzzetta, cinglu, kuruna twila u kapott, li hi barnuża għall-ghata tar-ras b'żewġ toqbiet quddiem l-għajnejn. Il-kulur tal-muzzetta jvarja skont liema fratellanxa tkun. Ngħidu aħna, dik tas-Sagament tkun ħamra, tal-Kurċifiss, sewda, tal-Madonna, celesti u l-bqija.

Post il-fratelli fil-purċijsjoni hu fil-bidu tal-purċijsjoni fejn dawn il-fratelli jżommu standard, salib

u żewġ lanterni waqt li oħrajn jakkumpanjawhom b'torċa f'idhom. F'tarf il-fratellanza u fin-nofs, imexxiha, għandek issib il-prefett b'medjaljun kbir fuq sidru waqt li fratell ieħor iż-żomm is-surgentina. Xogħlu jkun li jdur mal-fratelli, jieħu hsieb it-tqassim tal-fratelli, jara li jżommu posthom sewwa fir-ringiela b'ċertu distanza u ċaqliq ieħor.

Kif wieħed jista' jirrealizza l-fratellanzi ta' dak iż-żmien – xi tliet mitt sena jew aktar – kienu digħi qed jagħmlu xogħol tal-unjins tal-lum. Mela kienu l-ewwel operaturi ta' solidarjetà. Li tkun fratell kien ifisser li tkun membru fl-unjin dak iż-żmien. Prova ta' dan kienet il-fratellanza ta' San Gużepp li jissieħbu fiha dawk li huma mastrudaxxi. Kien hemm il-fratellanzi li kien jieħdu hsieb l-ilsiera u l-baħħara bħalma kienet il-'Porto Salvo' u oħrajn.

L-artal